

Лінгвістичні особливості формування професійно орієнтованої німецькомовної читацької компетентності у студентів-аграріїв

О. І. Піддубцева

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Дніпро, Україна

Paper received 01.02.18; Revised 04.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-155VI65-10>

Анотація. В статті вивчено лінгвістичні особливості німецькомовних текстів спеціальності “Агрономія”. Розглядається загальнонаукове трактування поняття “науковий текст”, що є головним джерелом отримання фахової інформації майбутніми фахівцями-аграріями. Досліджено поняття “підмова спеціальності” та наведено її класифікацію.

Ключові слова: науковий текст, підмова спеціальності, термін, агрономія, німецька мова.

Вступ. Інтеграція України в європейську спільноту, що активно реалізується останнім часом, спричинила позитивні зміни в аграрному секторі. Зростання обміну фаховою інформацією між німецькомовними країнами та Україною призвело до гострої потреби в висококваліфікованих спеціалістах-аграріях із знанням іноземної мови. Тому провідною метою сучасного викладання іноземних мов у виші є формування професійно орієнтованої німецькомовної компетентності, зокрема у фаховому читанні.

Короткий огляд публікацій за темою. В сучасній лінгвістиці проблема лінгвістичних особливостей текстів різних сфер професійної діяльності розглядається великою кількістю науковців, а саме І. Гальперин, І. Ковалик, І. Кочан, М. Мейснова, О. Селиванова. Німецькомовні тексти аграрного спрямування входять до науково-технічної сфери та мають ряд лексичних та граматичних особливостей, які висвітлені в роботах таких науковців як: Г. Іверт, Т. Кияк, М. Кур'янова, О. Огуй, Б. Фльоліх, М. Шульц. Також об'єктом дослідження ставала термінологія різних сфер сучасного сільського господарства: ботанічна (А. Капська, І. Сабаша, М. Фещенко), біологічна (Л. Симошенко), ветеринарна (С. Амеліна, В. Гриньов, М. Дмитрук, Ю. Рожков), геологічна (М. Годована), екології (О. Іванова, З. Ломіліна, Н. Рогожнікова), зоологічна (О. Карабута), сільськогосподарського машинобудування (С. Стасевський), рослинництва (Н. Козак, Н. Ольховська, О. Шишліна), хімічна (Н. Цимбал). Незважаючи на наявність великої кількості досліджень, лінгвістичні особливості німецькомовних текстів спеціальності “Агрономія” залишаються недослідженими.

Метою даної статті є вивчення лінгвістичних особливостей формування професійно орієнтованої читацької компетентності у студентів-аграріїв під час вивчення дисципліни “Німецька мова (за професійним спрямуванням)”.

Матеріали і методи. Матеріали: лінгвістична, методична, педагогічна наукова література, професійно орієнтовані тексти аграрного спрямування. Методи дослідження – критичний аналіз літературних джерел, вивчення та узагальнення лінгвістичних особливостей професійно орієнтованих німецькомовних текстів аграрного спрямування.

Результати і їх обговорення. У процесі вивчення фахових дисциплін та в подальшій професійній діяльності для студентів спеціальності “Агрономія” головним джерелом інформації є науковий текст. На думку О.П. Кофман, науковий текст – це “текст, у якому зафіксовано фрагмент наукової діяльності. Це одиниця комунікації, яка здійснюється спеціальною субмовою,

що є функціональним різновидом природної мови, в якій акумульовано й збережено спеціальне знання, і забезпечує адекватне й ефективне спілкування фахівців у певній предметній галузі” [4, с.78].

Ми погоджуємось з поглядами Т.Н. Хомутової, яка визначає чотири аспекти наукового тексту: когнітивний, соціальний, культурний та мовний. У когнітивному аспекті науковий текст є фрагментом спеціального наукового знання певної предметної галузі. У соціальному аспекті науковий текст – це фрагмент професійно соціального простору. У культурному аспекті науковий текст як фрагмент культури ґрунтується на культурних цінностях того чи іншого народу. У мовному аспекті науковий текст є фрагментом спеціальної субмови, якою (за допомогою мовних категорій і мовних засобів) виражається наукове знання, культурні цінності та соціальні дії. Комунікативна діяльність як рольове виконання мовленнєвої діяльності є стрижнем, який об'єднує чотири сектори мови в єдине ціле, в якому всі вони взаємозумовлені і не існують один без одного. [4, с.38-40].

В сучасній лінгвістиці існує такий погляд щодо класифікації текстів наукового стилю. Науковці виділяють власне наукові, науково-навчальні та науково-популярні [2, с. 121]. Кожен з них, крім основних спільних ознак, має свою специфіку як щодо форми, так і щодо змісту. Наукові тексти поділяються на науково-технічні й науково-гуманітарні. За жанрами до них відносять монографії, наукові статті, наукові доповіді та реферати. На відміну від наукових текстів інформація у науково-навчальних текстах подана автором у доступній формі. За жанровою приналежністю – це підручники, посібники. Якщо тексти двох попередніх стилів містять інформацію, що розрахована на фахівців та людей, що займаються вивченням певної тематики, то науково-популярні тексти розраховані на неспеціалістів, вони містять елементи художнього мовлення й публіцистики, а отже, емоційно-забарвлену лексику, синоніми, слова у переносному значенні тощо. Як показує проведений лінгвістичний аналіз текстів цих трьох стилів різняться між собою за ступенем насиченості термінами й спеціальною лексикою.

Тексти аграрної тематики за своєю специфікою відносяться до науково-технічних. Сучасні лінгвісти у своїх роботах розуміють під науково-технічним текстом “будь-який науковий текст, який слугує для обміну інформацією в науково-технічній сфері спілкування та діяльності” [4, с. 369]. На думку науковців, головною стилістичною особливістю наукової літератури є майже повна відсутність образності (метафор, метонімії, епітетів, гіпербол), образність використовується

лише як засіб проявлення індивідуальної манери автора роботи [2]. Г.В. Кравчук вбачає такі стильові ознаки науково-технічний текстів: 1) логічність (чітка послідовність, алгоритмічність у викладенні думок); 2) об'єктивність (істинність наукових знань, мінімізація суб'єктивної позиції автора); 3) точність (використання засобів вербалізації, які є однозначними (терміни) та точно виражають сутність понять); 4) абстрагованість (немає присутності авторського "Я" та "Я" читача: автор викладає істинні знання без суб'єктивної оцінки); 5) насиченість фактичною інформацією, безпідтекстовність викладу інформації (експліцитність); 6) обґрунтованість наукового висловлювання; 6) нейтральна емоційність (вплив на читача здійснюється не емпатичними засобами, а використання аргументів, доказів, логіки судження); 7) ясність викладу (простота мови, логіка викладу, граматична чіткість) [4].

Під час навчання читанню німецькомовних наукових текстів слід приділяти велику увагу оволодінню студентами-агрономами підмовою спеціальності. Вслід за Л. Хоффманом під терміном "підмова спеціальності" ми розуміємо "сукупність усіх мовних засобів, які використовуються у професійно обмеженій комунікативній сфері, щоб забезпечити розуміння між людьми, які працюють у цій сфері" [7, с. 16]. Автор зазначає, що до сукупності мовних засобів відносяться усі мовні елементи і рівні (синтаксичні, фонологічні, морфологічні, стилістичні) та їх функціональна взаємодія в комунікації. Підмову спеціальності відрізняє від загальнолітературної мови відсутність загального вживання, необхідність спеціального навчання, обізнаність із слово- та формотворенням і вживанням.

У своїх роботах Ф. Ванкель виділяє три рівня стилю:

- науково-теоретичний фаховий стиль (фахова теоретична мова);
- науково-популярний публіцистичний фаховий стиль (наприклад, мова публіцистики з питань агрономії);
- практичний фаховий стиль (наприклад, ділова мова, мова реклами) [7, с. 25]

На науково-теоретичному рівні комунікація відбувається між фахівцями-агрономами. До текстів цього рівня відносять теоретично-наукові видання, такі як монографії з агрономії, наукові статті або підручники з ботаніки, овочівництва або плідництва. Такі тексти відрізняє високий рівень фахових пояснень.

Тексти науково-популярного рівня можна зустріти в ЗМІ, для них є характерним високий ступень змістовних пояснень, комунікативна ситуація визначається скоріше незначними знаннями читача за спеціальністю.

На практично-фаховому рівні комунікація відбувається на рівні фахівець-фахівець. Для цього стилю спілкування можна віднести тексти внутрішньої документації підприємства, що відзначаються імпліцитним змістом та мовними кліше. До цього рівня також відноситься і комунікація фахівця з його клієнтами, характерними текстами є замовлення, пропозиція, угоди та підтвердження поставки.

Схожу класифікацію підмови спеціальності дає Ю. Больген, в основі своєї класифікації він поклав види текстів:

- мова теорії (монографії, доповіді досліджень, підручники);
- мова професії (ділові доповіді, договори, протоколи, фахові статті, переговори);
- фахова розмовна мова (кореспонденція, рекламні проспекти, науково-популярні тексти, переговори з продажу) [5, с. 73].

На нашу думку, обидві моделі окреслюються моделлю планування курсу з іноземної мови за Г. Функом [6, с. 5]. Відповідно до цієї моделі навчання німецькомовному професійно орієнтованому читанню треба розпочинати з залучення текстів науково-популярного рівня, на другому етапі до науково-популярних текстів додаються тексти практично-фахового рівня, а вже на завершальному етапі викладач використовує тексти науково-теоретичного рівня.

Підмова німецькомовних текстів агрономічної спрямованості має свої лінгвістичні особливості, які визначається специфічним використанням та частотністю вживання мовних засобів. Для таких текстів є характерним безособовий і предметний виклад матеріалу, використання пасивного стану, номінальний стиль, домінування третьої особи однини дієслів.

Ми можемо зазначити, що в науково-технічних текстах аграрного спрямування частіше застосовуються такі частини мови як дієслово та іменник. Дієслова переважно представлені в третій особі однини, рідше в першій особі множини для передачі множини авторів, ввічлива форма звертання застосовується в текстах практично-фахового стилю, усі інші форми дієслів не є вживаними в підмові агрономії.

Щодо способу дії, то він змінний на кожному рівні. На рівні науково-популярного стилю для передачі цитат використовується умовний спосіб (Konjunktiv), але чим більш наукового спрямування набуває текст, тим менш вживаним стає умовний спосіб. Майже всі тексти практично-фахового рівня утворені в дійсному стані (Indikativ), частково зустрічається і умовний, але переважно в усталених виразах для кореспонденції, в порадах та попередженнях.

В німецькомовних текстах аграрного спрямування застосовуються модальні дієслова, а також модальні інфінітивні конструкції. Для вираження можливості або необхідності найчастіше застосовуються модальні дієслова "können", „müssen“ та "sollen". Для негативного або обмеженого зображення певного явища або процесу в текстах практично-фахового стилю використовується модальне дієслово "dürfen". Лише в текстах науково-популярного рівня можна спостерігати високу частотність використання модального дієслова "wollen" для висловлювання бажання або вираження власної позиції. Модальні інфінітивні конструкції застосовуються для вираження можливості або необхідності, найчастіше вживається пасивна конструкція з "sein+zu+Inf".

Крім того, для підмови з агрономія є частотним використання пасивного стану. Насамперед це пасивний стан дії (Vorgangspassiv), що частіше використовується в текстах практично-фахового рівня.

Типовою ознакою фахової мови є номінальний стиль. Іменники дуже часто зустрічаються в текстах аграрного спрямування. Віддієслівні іменники, утворені від перехідних дієслів та суфіксів -ung (*die Verdunstung; die Atmung; die Einlagerung*), є часто вжива-

ними, а іменникові інфінітиви на -en не є поширеним явищем.

Для уточнення та визначення іменників широко використовуються означення, вони є типовою ознакою підмови текстів аграрного спрямування. Вони виступають засобом мовної економії та є додатковим показником номінального стилю, що як зазначалось вище є характерним для мови за фахом. Як означення часто вживається родовий відмінок (*Sprossknolle der mehrjährigen Kartoffelpflanze; die Größe der Knollen*), а поширені означення мають дієприкметник I (*tiefliegende Knospen; die ausreichende Luftzirkulation*) або II (*ein biologisch geführter Bauernhof; der kompostierte, von den Tieren erzeugte Mist*).

В текстах аграрного спрямування прикметники вживаються для мовного та змістовного ущільнення, вони створюють змістовні уточнення, а також завершеність, що також характерно для наукового стилю текстів аграрного спрямування. Також аналіз німецькомовної аграрної наукової літератури показав, що для літератури цього стилю є типовим низька частотність використання займенників.

Крім граматичних типових особливостей підмови текстів аграрного спрямування, є синтаксичні особливості. По-перше, слід відзначити довжину речення. Якщо речення відноситься до тексту наукового стилю, то довжина збільшується. У реченнях науково-популярного та практично-фахового рівнів велике значення надається головному реченню, то в реченнях науково-теоретичного рівня відмічаються висока частотність застосування сполучників та другорядних речень для пояснення складних явищ та зв'язків.

По-друге, у наукових текстах аграрного спрямування найчастіше використовують відносні підрядні речення (*Relativsätze*) та сполучникові підрядні речення (*Konjunktionalsätze*). У текстах теоретично-наукового рівня спостерігається висока частотність підрядних речень часу та умови (*Temporal- und Bedingungssätze*). Стильовою ознакою публікацій науково-популярного рівня є використання прислівникових підрядних речень (*Adverbialsätze*).

По-третє, для підмови текстів аграрного спрямування є типовим використання засобів міжфразового зв'язку, що являють собою сигнали логічного поєднання. У. Омом виділяє найчастіше вживані сполучники (*weil; da; so dass; obwohl; um...zu; sondern*), прислівники (*nämlich; folglich; jedoch; anderseits*), прийменники (*bei; wegen; aus; mit; trotz; zu; für; durch, vor, nach*) та звороти (*aus diesem Grund; im Falle; zu diesem Zweck; mit Hilfe von; durch den Einsatz*), що використовуються як засоби міжфразового зв'язку у реченнях усіх типів.

Крім граматичних особливостей німецькомовних наукових текстів аграрного спрямування, виокремлюють ще лексичні. До лексичних особливостей німецькомовних текстів аграрного спрямування можна віднести такі:

- насиченість текстів термінами і термінологічними словосполученнями. В сучасній лінгвістиці термін визначають як “динамічне явище, яке народжується, формується, заглиблюється, в процесі пізнання (когніції), переходу від концепту – мисленнєвої категорії до вербалізованого концепту, пов'язаного з тією чи іншою теорією концепцією, осмислюючи ту чи іншу

сферу знання і (або) діяльністю”. Крім того, термін визначають і з логічної сторони, висуваючи на перше місце його зв'язок з поняттям. Термін є “матеріалізацією” абстракції об'єкта спеціальної сфери діяльності у вигляді лексичної одиниці природної мови [3]. Як зазначає Б.Н. Головін, термін повинен бути коротким, однозначним, простим, без емоційно-оцінко-експресивних відтінків і, відповідаючи вимогам системності, співвідноситись з іншими термінами конкретної науково-технічної сфери. У своїх дослідженнях він пише про те, що термін має також інші ознаки, а саме точність значення, однозначність, системність, відсутність синонімії та ін. [3, с. 369]. Але в процесі функціонування термін може набувати не тільки додаткового значення, але й синонімів, варіацій, він може трансформувати зовнішню структуру. Крім того, термін може бути багатозначним, що спричиняє певні складності при перекладі текстів аграрного спрямування, особливо, коли один і той же термін реалізує різні значення у різних галузях (*der Kopf – голова/качан капусти; die Blume – квітка/качан цвітної капусти; die Gabel – вилка/вила*). У таких випадках визначальним для перекладу є контекст.

Терміни, що використовуються в текстах аграрного спрямування, можна розділити на загальноживані, міжгалузеві та вузькогалузеві терміни. Загальноживані терміни – це терміни, які в однозначній мірі використовуються в майже в усіх сферах діяльності спеціалістів. Ці терміни становлять основну частину наукових текстів аграрного спрямування. Вони вживаються в повсякденному, загальновідомому сенсі, тому прості і загальнозрозумілі [3, с. 369]. Особливістю міжгалузевих термінів є те, що його можна зустріти або в споріднених, або в віддалених сферах діяльності фахівців.

Але найбільшу складність створюють так звані вузькогалузеві або спеціальні терміни – це терміни. Вони вживаються лише в одній галузі науки. В межах певної науки, в нашому випадку агрономії, їх існує велика безліч відповідно до величезної кількості об'єктів і предметів наукової та професійної діяльності спеціаліста (*die Ernte; die Aussaat; die Silierung*). Для них характерна однозначність та нечленованість структури багатокомпонентних термінів [3, с. 369].

Складні галузеві терміни характеризуються семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами. З урахування цих відношень усі новостворені складні терміни підрозділяються на означальні, копулятивні і означально-копулятивні.

Означальні семантичні відношення між компонентами складних термінів об'єднані однією загальною ознакою: перший компонент уточнює, конкретизує значення другого. При цьому шляхи конкретизації можуть бути дуже різними, наприклад: *das Grundwasser (ніземні води), die Nitratbelastung (забруднення нітратами), die Regenwürmer (дощові черв'яки), die Nutzpflanze (технічна культура)*. На відміну від означальних слів в копулятивних словах встановлюється сурядний зв'язок між компонентами, наприклад: *Hammerpresse – прес-молот*. Компоненти цього терміну перебувають у синтаксично рівноправних відносинах. Однак нові терміни з сурядним зв'язком не отримали широкого розповсюдження. Означально-копулятивне додавання характерне лише для трьох і

більше компонентів термінів: *Gummi-Metall-Element*. На сьогодні є помітною тенденція до зростання аглютинативних термінів: створення не тільки двох-, трьох-, але й чотирих-, п'яти- і навіть шестикомпонентні утворення, які зберігають окремість подачі інформації [1, с. 5] (*die Knollengemüsenarten – різновиди коренеплодів, die Rübenvollerntemaschine – бурякозбиральний комбайн; die Bodenfruchtbarkeit – родючість ґрунту, das Pflanzenschutzmittel – пестициди, der Sauerstoffzug – розкислення*), що обов'язково має враховуватися при їх перекладі.

- використання скорочень та аббревіатур. У німецькомовних текстах агрономічної тематики можна зустріти такі скорочення та аббревіатури, як акроніми (*AG – Arbeitsgemeinschaft – спілка працівників; GEBA – Gemüsebau – овочівництво*), апокопи (*Glc – Glucose – глюкоза; Öko-Produkte – Ökologische Produkte – екологічно чисті продукти; Biogas – biologische/biochemische Gas – біологічний/біохімічний газ*) та контамінації (*GaLaBau – Garten- und Landschaftsbau – дизайн ландшафту та саду; GefStoffV – Gefahrstoffverordnung – закон про використання шкідливих*

речовин). Крім того, в текстах можна зустріти графічні скорочення, що слугують для позначення мір, одиниць або величин: *kg. – Kilogramm; km. – Kilometer; cm. – Zentimeter*. До цієї групи належать такі скорочення, як *d.h – das heisst; z.B. – zum Beispiel; usw. – und so weiter*. Усі скорочення та аббревіатури є офіційними, тому потрібно передавати їх через відповідники у рідній мові, без змін.

Висновки. В результаті дослідження лінгвістичних особливостей формування професійно орієнтованої німецькомовної читацької компетентності у студентів-аграріїв ми встановили, що для німецькомовних текстів різних наукових стилів є характерними такі граматичні особливості, як безособовий і предметний виклад матеріалу, використання пасивного стану, номінальний стиль, домінування третьої особи однини дієслів, та лексичні – насиченість термінами та термінологічними словосполученнями, використання скорочень та аббревіатур. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розробці моделі навчання німецькомовному професійно орієнтованому навчанню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амеліна С.М. Лексичні і граматичні труднощі перекладу текстів у галузі сільського господарства. Мова. Наука. Культура: Збірник наукових праць. Харків. 2015. С. 3-7.
2. Кочан І.М. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. Київ. 2008. 423 с.
3. Рожков Ю.Г. Термін та термінологія. Ветеринарна лексика. Філологічні науки. Молодий вчений. № 12.1. (40). 2016. С. 368-371.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава. 2008. 712 с.
5. Bolten J. Fremdsprache Wirtschaftsdeutsch: Bestandaufnahme und Perspektiven. Interkulturelle Wirtschaftskommunikation. München. 1993. S. 71-89.
6. Funk H. Berufsbezogener Deutschunterricht mit Jugendlichen. Fremdsprache Deutsch Zeitschrift für die Praxis des Deutschunterrichts. 1992. Sondernummer. S. 4-15.
7. Hoffmann L. Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. Tübingen. 1985. 248 S.

REFERENCES

1. Amelina S.M. Lexical and grammatical translation difficulties of agrarian text. Language. Science. Culture: Collected research activities. Kharkiv. 2015. P. 3 - 7.
2. Kochan I.M. Linguistic analysis of text: school-book. Kiev. 2008. 423 p.
3. Rozhkov Yu. G. Term and terminology. Veterinary lexicon. Young Scientist. № 12.1. (40). 2016. P. 368-371.
4. Selivanova O.O. Modern linguistics: directions and problems: textbook. Poltava. 2008. 712 p.
5. Bolten J. Foreign language business German: survey and perspectives. Intercultural Business Communication. Munich. 1993. P. 71-89.
6. Funk H. Professionally oriented German language lessons with youth. Foreign language German journal for the practice of German teaching. 1992. Special issue. P. 4-15.
7. Hoffmann L. Communicative shop language. Introduction. Tübingen. 1985. 248 p.

Linguistic peculiarities of forming of a professionally oriented German language reading competence of students-agrarians

O. I. Piddubtseva

Abstract. Linguistic peculiarities of German-language texts of the specialty "Agronomy" are studied in the article. We consider the general scientific interpretation of the concept of "scientific text", which is the main source for obtaining professional information by future specialists-agrarians. We also analyze the concept of "special sublanguage" and give its classification.

Keywords: *scientific text, special sublanguage, term, agronomy, German language.*

Лингвистические особенности формирования профессионально ориентированной немецкоязычной читательской компетентности студентов-аграриев

O. И. Поддубцева

Аннотация. В статье изучены лингвистические особенности немецкоязычных текстов по специальности "Агрономия". Рассматривается общенаучная трактовка понятия "научный текст", что является главным источником получения профессиональной информации будущими специалистами-аграриями. Исследовано понятие "подъязык специальности" и приведена его классификация.

Ключевые слова: *научный текст, подъязык специальности, термин, агрономия, немецкий язык.*